

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АПТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ В XVIII СТ.

Горбаньов В. В., Гавриш Н. Б.

Національний фармацевтичний університет м. Харків, Україна
socpharm@nuph.edu.ua

Вступ. У багатьох бібліографічних джерелах час між першою половиною XVIII і першою половиною XIX ст. іменується «золотим віком аптекарства». Цей історичний період відрізняється від попередньої епохи середньовіччя швидкими темпами розвитку фармації. Аптеки того часу були справжніми осередками наукових досліджень, а видатні фармацевти не тільки винайшли чимало нових ліків, але й зробили цінні відкриття в галузі хімії.

Мета. Дослідити історичні аспекти становлення та розвитку аптечної справи в Україні в XVIII ст.

Матеріали та методи. Вивчено доступні інформаційні джерела з досліджуваного питання. Застосовано методи: теоретичний, історичний, методи вивчення літературно-історичних джерел, метод узагальнення, систематизації, порівняння та ін.

Отримані результати. На початку XVIII ст. лікарні, аптекарські склади та аптеки існували тільки в великих військово-адміністративних центрах Лівобережжя – в Батурині, Києві, Глухові та Лубнах. І аж до середини XVIII ст. уряд перш за все піклувався про задоволення потреб війська ліками, тому що населення в той час ще мало знало про професійне лікування науковими фармацевтичними засобами. На Лівобережжі було дві державні (казенні) (Лубни, Київ) та три приватні (Глухів, Київ та Ніжин) аптеки. Оскільки офіційних аптек було мало, лікарі утримували власні невеликі аптечки, з яких відпускали хворим ліки. Більшість лікарських засобів була рослинного походження. Лікарські рослини збиралися в навколишній місцевості, ряд медикаментів завозився купцями з-за кордону (Гданськ, Острава, Вроцлав, Лейпциг). Крім того, ліками торгували мандрівні продавці.

Лубенську польову аптеку було відкрито в 1720 р. Вона постачала лікарськими засобами та необхідними медичними інструментами переважно військові частини, згодом аптека забезпечувала ліками Запорізьку Січ, карантинні застави та міських лікарів. Протягом усього XVIII ст. лубенська аптека була найбільшою аптечною установою України, яка заготовляла значну кількість ліків, переважно рослинного походження для аптек України, Москви та Петербургу. Щороку аптека відпускала ліків на 200 000 крб. У структурі аптеки була велика лабораторія, де провадилась експериментально-дослідна робота. До виходу першої вітчизняної фармакопеї працівники аптеки для виготовлення ліків користувалися Бранденбурзькою, Лондонською та Вюрцбурзькою фармакопеями.

Першу приватну аптеку в Києві 1728 р. відкрив провізор Іван Ейтер, з 1751 р. в аптеці працював відомий провізор Георгій Федорови Бунге. В Ніжині з дозволу Медичної канцелярії Йоган Шторм в 1740 р. відкрив приватну аптеку. Перша приватна аптека у Глухові була відкрита 1743 р. з дозволу Медичної канцелярії відомим прогресивним діячем Яковом Марковичем.

Харківська казенна аптека була організована у 1778 р. призначеним Медичною канцелярією аптекарським гезелем Іваном Христіановичем Лідерсом. Ця аптека була відкрита на заміну Лубенській, яка до цього часу прийшла в цілковитий занепад. На початку 1780-х рр. на Харківщині були створені Куп'янські аптекарські сади. Після виходу в 1780 р. аптекаря І.Х. Лідерса у відставку на його місце було призначено видатного організатора Петра Федоровича Піскуновського, який перед тим працював гезелем петербурзької аптеки. Аптекарь П.Ф. Піскуновський був у XVIII ст. єдиним аптекарем-українцем, бо того часу аптекарями були майже виключно німці.

У 1770-1780-х рр. на Правобережжі поступово створюється мережа аптек. У 1770 р. першу аптеку в Умані відкрив лікар Марк Шепсель, він також відкрив і першу аптеку у Вінниці у 1781 р. У 1789 р. аптекарь Ян Вадзлов відкрив аптеку

в Житомирі. Наприкінці XVIII ст. відкриваються приватні аптеки в Чигирині, Черкасах, Шполі, Ямполі, Богуславі та Корці.

На Волині приблизно з 1760-х рр. існували аптеки при Кременецькій та Луцькій єзуїтських колегіях. Аптека кременецьких єзуїтів була великим підприємством, яке давало значні прибутки.

Наприкінці XVIII ст. у Львові налічувалося 8 аптек, з яких 5 були приватними, 2 «домашніми» (при монастирях) і одна військова. Їхніми власниками були 2 поляки, німець, вірменин та українець – Іван Якимович. В усій Галичині поза Львовом було близько 15 аптек, зокрема вони діяли в містах Станіславі, Перемишлі, Ярославі, Жовкві, Сокалі, Бродах, Городенці, Білій, Самборі, Заліщиках, Замості, Кросні, серед яких приватні та монастирські аптеки. Обладнання аптек було різноманітним, залежно від достатку власника. Кожен аптекар намагався як найгарніше оформити торговельний зал, щоб привабити більше покупців. Рекламній меті служили вишукані назви аптек, які в ті часи не знали нумерації, – «Під чорним орлом», «Під срібним орлом», «Під золотим оленем», «Під золотою зіркою», «Під архангелом» і т. ін. Іноді в назві аптеки згадувалося ім'я її засновника. Кожна аптека мала свою емблему.

Аптеки відрізнялися призначенням та організаційною структурою. Розрізнялися королівські, публічні, окружні, військові, домашні, гомеопатичні аптеки та дрогерії. Дрогеріями називали аптечні магазини або магазини санітарії і гігієни, власникам яких заборонялося використовувати в назві слово «аптечний». В них покупцям пропонували хімічні і фітотовари, косметичні засоби, перев'язувальні матеріали, деякі ліки фабричного виготовлення, які можна було відпускати без рецепта лікаря. У дрогеріях було заборонено виготовляти лікарські засоби.

Аптечні приміщення склалися з торгового залу, лабораторії, матеріальної кімнати, в якій зберігалися запаси препаратів і лікарської сировини, підвалу та інспекційної кімнати. Аптеки володіли багатими

бібліотеками, де були зібрані старовинні манускрипти, видання в галузі хімії, анатомії, хірургії, фармакології, ботаніки, природничих наук.

У XVIII ст., даючи певні привілеї аптекарям для успішного розвитку їх справи, держава контролювала роботу цих закладів. Виходячи з відмінності торгівлі ліками, порівняно з іншими торговельними підприємствами, у 1789 р. в Російській імперії для аптек було вироблено Статут, яким користувалися до 1836 р. У 1789 р. вперше було надруковано єдину аптечну таксу на існуючі лікарські засоби, а також визначено плату за приготування ліків (*taxa laborum*).

У XVIII ст. ліки та лікування коштували дуже дорого, так на Лівобережжі лікареві за лікування певної хвороби платили 16-25 крб., а за візит – 2 крб. Цирюльникові за кровопускання в Глухові та Стародубі платили 20-25 коп., а за кожна меншу процедуру – від 3 до 5 коп.

Висновки. Належний рівень організації аптечної справи на східній Україні визначався насамперед належною кваліфікацією аптекарського персоналу, серед якого у 1780-х рр. вперше з'являються аптекарі українці. З метою здешевлення ліків у великих державних аптеках (Лубни, Харків) було організовано виробництво ліків з місцевої сировини. Найбільшого поширення на території Галичини дістали публічні аптеки, які обслуговували різні верстви населення і функціонували у містах. Такі аптеки мали свого власника і могли передаватися у спадщину. В аптеках того часу не лише надавали лікарську допомогу, вони водночас були і лабораторіями. У XVIII ст. аптеки вимушені були виготовляти всі лікарські засоби хімічного і рослинного походження. Отже, аптека того часу була школою для хіміків.